

Külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratokból (referátumok)

Bubnó Katalin 
bubno.katalin@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet,
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
osztályvezető

A generatív mesterséges intelligencia használata a bibliográfiai leíráshoz: esettanulmány a ChatGPT4-gyel

Gamage, R., Wanigasooriya, P. (2024) *Using Generative AI for Bibliographic Description: A Study with ChatGPT 4*, Journal of the University Librarians Association of Sri Lanka, 27(2), p. 257–284.
<https://doi.org/10.4038/jula.v27i2.8083>

A cikk a generatív mesterséges intelligencia (GAI), különösen a ChatGPT-4 alkalmazásának lehetőségeit vizsgálja a könyvtári katalógusok bibliográfiai leírásában. A tanulmány célja annak feltárása, hogy a GAI miként javíthatja a katalógusok hatékonyságát és következetességét, miközben betartja a szabványokat, például a MARC 21, az AACR2 és az RDA előírásait.

A kutatás kvalitatív módszertant alkalmazott, tíz esettanulmányon keresztül vizsgálva a metaadatok kinyerését, a GAI által generált katalógusrekordok RDA-megfelelőségét, valamint a meglévő rekordok hibáinak ellenőrzését. A gyakorlati tesztek során az OpenAI ChatGPT-4 modellt használták. A leírásokat valójában a CATMELK nevű ChatGPT-4 alapú egyedi modell készítette, amely a fejlesztők szándéka szerint képes könyvcímek, címdoldal, verzó, kolofón és borítók képeiből, vagy ISBN alapján RDA-kompatibilis MARC 21 rekordokat létrehozni.

A kutatás négy kérdéskörben fogalmazott meg 11-féle tesztelési feladatot. Ezek az adatkinyerés, MARC-rekordkonverzió, MARC-rekordok kezelése, különleges népek nyelveinek rögzítése. A cikk ezek teszteredményéről számol be.

Sikeresen szerepelt a GAI a weben ISBN alapon keresett bibliográfiai információk kinyerésében, de nem boldogult a WorldCatból való adatkinyeréssel. A könyveken található információk MARC-rekorddá konvertálását is sikeresen megoldotta, többféle nyelven, pl. arab, kínai, koreai, francia és spanyol karakterek felismerésével is, azonban nehezen boldogult és elégtelen eredményeket adott olyan nyelvek esetén, mint a szingaléz és a tamil.

A ChatGPT4 sikeresen konvertált katalóguscédulákat is MARC 21-rekordokká, sőt meg tudta különböztetni a nem bibliográfiai információkat, amelyeket a könyvtárosok a cédulákon rögzítettek, és azokat nem vette figyelembe a rekord készítésekor. A kézírásfelismerés is jól működött, ezt a cikk be is mutatja egy kézzel készített katalóguscédula konvertálásán keresztül.

Nyomtatott angol nyelvű nemzeti bibliográfiák oldalait is sikeresen konvertálta rekordsorozattá a GAI a Srí Lankai Nemzeti Bibliográfiából (SLNB), bár a két rétegnyelv (szingaléz, tamil), amely korábban gondot okozott, továbbra is problémát jelentett, és meggyűlt a baja a rövidítésekkel is, amit az SLNB erőteljesen alkalmaz. A Srí Lankai nemzeti könyvtár által kiadott Descriptive Bibliographic Framework (DBIB) Guidelines útmutatásainak megfelelő bibliográfiai rekordot is tudott készíteni a ChatGPT4.

További kérdés volt, hogy képes-e létrehozni RDA- és DBIB-kompatibilis MARC-rekordokat a beépített egyedi GPT, a CATMELK segítségével, ami képalapú promptokhoz lett beállítva. Ha például a borítólapot, a címlapot és a copyright-oldalt is lefotózzuk és feltöltjük a CATMELK-be, akkor csaknem teljes rekordot hoz létre. Számításba veszi azt is, hogy a katalogizálóknak és az IKR-eknek további adatokat kell rögzítenie, ezekhez a GPT-modell helykitöltőket hagy. A modell jegyzeteket is közöl a meghozott döntések magyarázatával, ami segít a kezdő katalogizálók számára, hogy megtanulják és megértsék az egyes leírások készítése mögött rejlő indokokat.

A ChatGPT 4 meg tudta nyitni az .mrc fájl ember által olvasható részeit, de nem tudott kódolni egy .iso fájl, túl összetett volt a számára. Ellenben még fájlok letöltése nélkül is hatékonyan tudta ellenőrizni, hogy a rekordokban vannak-e hibák, és nagyobb sikert ért el ezen a teszten, mint például az OCR-es felismerés utáni MARC-rekord létrehozásában. Az alkalmazás pontosan tudta azonosítani és javítani a hibákat 10 olyan MARC-rekordban, amelyet egymás utánjában, felhasználó által értelmezhető (mnemonikus) formátumban dolgoztattak fel vele.

A cikk főbb megállapításai szerint a GAI jelentősen hozzájárulhat a katalógusok hatékonyságának javításához. Különösen hatékonynak bizonyult a meglévő MARC 21 rekordok hibáinak javításában. A GAI ugyanakkor jól hasznosulhat a kezdő könyvtárosok oktatásában is, ami a MARC 21 és RDA szabványok alkalmazását illeti.

A tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy a generatív mesterséges intelligencia, különösen a ChatGPT-4, jelentős potenciállal rendelkezik a könyvtári katalógusok bibliográfiai leírásának javításában. A technológia gyors fejlődésére való tekintettel ajánlott a tesztek rendszeres megismétlése a GAI alkalmazások folyamatos értékelése érdekében.

Hubay Miklós 
 gvm206@gmail.com
 MNMKG – Petőfi Irodalmi Múzeum
 humáninformatikai csoportvezető

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
 Digitális Technológia Intézet,
 Humaninformatika Tanszék
 adjunktus

Dublin Core-fogalmak újrahasznosulása kapcsoltadat- alapú szótárakban

Zhang, A., Zhang, Y., Jia, J. (2023) *The reuse of DCMI metadata terms in linked open vocabulary*, *The Electronic Library*, 41(1), p. 152–165.

<https://doi.org/10.1108/EL-10-2022-0228>

A szemantikus webben létező szótárak, azaz metaadatsémák elemei – az osztályok, illetve objektumtulajdonságok – URI-juk segítségével tetszés szerint újrafelhasználhatók más szótárak építéséhez is, elősegítve ezzel a globális adathálózat, azaz a szótárak segítségével felépülő tudásgráfok koherenciáját, illetve közös leképezhetőségét. A Dublin Core Metadata Initiative által gondozott két szótár, az 1995-ben kidolgozott eredeti elemkészletet RDF-formában közlő DC Metadata Element Set (azaz DCE), illetve az ezt kibővítő, az eredeti 15-höz képest már 55 elemet tartalmazó DC Terms (DCT) elemei általános felhasználhatóságuk okán igen népszerűek a szótárépítők között. Erről tanúskodik a cikkben közölt kvantitatív vizsgálat, amelyet a szerzők 2021 februárjában végeztek el a Linked Open Vocabularies (LOV) platformon publikált szótárak körében a Python programnyelv, illetve a Gephi adatvizualizációs eszköz segítségével. Az elemzéshez a kutatók összesen 747 szótárat vizsgáltak meg, amelyekből nem kevesebb mint 625 tartalmazott egy vagy több Dublin Core-elemet – az elemzett adathalmazban így a DC volt a második leggyakrabban felhasznált szótár az RDFS után.

A cikk hatféle kapcsolattípust mutat be részletesen a Dublin Core-szótárak és más elemkészletek között. A felhasználás egyik leggyakoribb módja az, amikor a kiinduló szótárból vett elemeket (a DC esetében leginkább a címet, az alkotót, a leírást és a verziót) más szótárak, illetve szótárelemek metaadatolása céljából emelik át. Ilyen újrafelhasználást 588 esetben az elemkészlet leírása érdekében végeztek, 75 adatgazda pedig az egyes komponenseket jellemezte a kívülről hozott DC-metaadatelemeikkel (s vannak szótárak, ahol mindkét megoldást alkalmazták). Más esetekben a DCTermsben meghatározott osztályokat az új szótárelemek értelmezési tartományának, illetve értékkészletének meghatározására használták, ez a kapcsolattípus 27 szótárban volt kimutatható. A harmadik és negyedik lehetőség az újrafelhasználásra az, hogy az új szótár valamely elemét egy Dublin Core-osztály, illetve tulajdonság alá-, illetve fölérendeltjeként definiálják, ezt specifikáló vagy általánosító kapcsolatnak hívják, és a cikk szerzői összesen 124 szótár esetében tudták ezt megállapítani. Az ötödik esetben teljes ekvivalenciát definiálnak egy DC-elem és az új szótár valamely eleme között (9 esetben), míg az utolsó, hatodik típus, az ún. teljes beágyazás, ekkor a DC szótárait változatlan formában és tartalommal emelik át az új elemkészletbe egy speciális OWL-elem segítségével – ez a módszer 14 szótár esetében volt azonosítható.

A DC-vel a fentebbi módokon újrafelhasználási kapcsolatban álló szótárak nem csupán a közgyűjteményi, hanem akár társadalmi, kormányzati vagy épp földrajzi területtel is foglalkozhatnak, s a kutatók szerint döntően a kis vagy közepes méretkategóriába (30 elemnél kisebb) tartoznak.

A könyvtári, levéltári és múzeumi katalógusok kapcsoltadat-funkcióinak vizsgálata

Chen, Y.-N. (2023) *An investigation of linked data catalogue features in libraries, archives, and museums: a checklist approach*, The Electronic Library, 41(5), p. 700–721. <https://doi.org/10.1108/EL-03-2023-0070>

A LAM-szektor (könyvtárak, levéltárak, múzeumok) által használt információkeresési segédeszközök az idők folyamán nagymértékű evolúción mentek keresztül. Az analóg formátumú katalógusok a világhálóra költöztek: először OPAC-ként, majd discovery-szolgáltatásként, időközben azonban a katalógus kollokációs funkciója háttérbe szorult. Ugyanakkor több vizsgálatban is bizonyítást nyert, hogy az elsőként az FRBR-modellben leírt entitások reprezentálása kiterjeszti az információkereső felület által nyújtott felhasználói élményt. Napjainkban, a kapcsolt adatok (linked data) korszakában a keresőszolgáltatások számos új funkcióval egészültek ki, amelyek kihasználják az adatok URI-kra és RDF-re épülő szervezését, tartalmukat pedig nem MARC-ban rögzített leírások, hanem különféle szótárakra épülő tudásgráfok adják.

A cikk szerzője a kortárs keresőfelületek több új (vagy átalakult) funkcióját azonosította a rendelkezésre álló szakirodalom segítségével: adatgazdagítás (URI-k rögzítése egy bizonyos entitás leírásához azok azonosítása és további, akár más adatbázisban tárolt entitásokkal való összekapcsolhatósága érdekében), önleíró tartalom (az RDF állítmányainak köszönhetően a rögzített kapcsolatok típusai egyértelműen meghatározhatók, és felhasználhatók információkeresésre), a gráf vagy részei vizuális megjelenítése, szerendipitás (a keresett entitás kapcsolatainak közlése, bejárható részgráfok formájában, az ún. tURLizmus), kulcsszójavaslatok kínálása gépelés közben, a fazettás keresés használata a keresést megelőzően (tájékoztató, böngészési célokra), továbbá az adathalmaz szemantikus publikálása letöltés vagy SPARQL-végpont segítségével.

A tanulmányban a szerző összesen hat felület vizsgálatát végezte el a fent felsorolt kritériumok mentén. Ezek kiválasztásakor feltétel volt, hogy az adott szolgáltatásnak nyilvános felülettel (s nem csak SPARQL-végponttal) kell rendelkeznie, továbbá számottevő eltéréseket kell mutatnia a hagyományos keresőfelületekhez képest. Ily módon összesen hat szolgáltatás, a könyvtári szolgáltatások közül a francia nemzeti könyvtár (BNF) és a Share-VDE (SVDE), levéltári területről a SNAC és a PIAAF, múzeumi területről pedig a Smithsonian (SAAM) és a finn múzeumokat tömörítő MuseumFinland (MF) kerül terítékre az elemzésben. A leírtak értelmezését összefoglaló táblázatok és képernyőképek segítik.

Az eredményekből kiderül, hogy külső hivatkozásokra a szolgáltatások mindössze fele mutat rá, illetve ugyancsak 50 százalékos a gráfvizualizációs eszközök alkalmazási aránya is. A kontextusok szerendipitikus közlése, illetve a kulcsszóajánlás csaknem mindegyik szolgáltatásban megjelent, a fazettás keresést azonban csak két felület használta szűkítésre és böngészésre egyaránt. Öröndetes, hogy a vizsgált szolgáltatásokból négynek az adatbázisához mindenki hozzáférhet.

Hubay Miklós gvm206@gmail.com
MNMKK – Petőfi Irodalmi Múzeum
humáninformatikai csoportvezető

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
Digitális Technológia Intézet,
Humaninformatika Tanszék
adjunktus

Kalcsó Gyula 
 kalcso.gyula@oszk.hu
 MNMKG OSZK Digitális Bölcsészeti
 Központ, Digitális Filológiai és
 Webarchiválási Osztály
 webarchiválási csoportvezető

Információkeresés és taxonómia: egyes keresőmotorok összehasonlító elemzése

Hadagali, G. S., Hiremath, G. R. (2024) *Information Retrieval and Taxonomy: a comparative analysis of select search engines*, World Digital Libraries, 17(2), p. 139 –152. <https://doi.org/10.18329/09757597/2024/17210>

A tanulmány célja a három legismertebb keresőmotor – a Google, a Bing és a Yahoo – összehasonlító elemzése volt, különös tekintettel az információkeresési (IR) modellekre, taxonómiai eszközökre és speciális funkciókra. A kutatás az eBizMBA rangsorát alapul véve választotta ki a vizsgált keresőket, és részletesen feltárta azok technikai hátterét, keresési képességeit és szolgáltatási kínálatát.

Az információkeresés az a folyamat, amely során a felhasználó szöveges lekérdezés útján próbál megtalálni számára releváns tartalmat. A webes keresőmotorok ezt a gyakorlatot különféle algoritmusokkal, mesterséges intelligenciával és nyelvi modellekkel támogatják. A taxonómia pedig olyan strukturált osztályozási rendszer, amely segíti a tartalom logikus csoportosítását és visszakereshetőségét – ennek kiemelkedő szerepe van a digitális tudásszervezésben.

A kutatás szerint a Google dominál a keresőmotorok piacán. Fejlett algoritmusai – mint a PageRank, természetesnyelv-feldolgozás (NLP) vagy lekérdezés-értelmezés – lehetővé teszik, hogy a felhasználók rendkívül pontos, kontextusérkeny találatokat kapjanak. A Google összesen 11 különböző IR-modellt alkalmaz, szemben a Bing 7, illetve a Yahoo 6 modelljével. Ezenkívül 13-féle keresési technikát használ (mint például egyszerű, haladó, Boole-alapú vagy közelségi keresés), míg a Yahoo 10-et, a Bing pedig csupán 6-ot.

A keresési funkciók terén a Google és a Bing biztosítja az összes fontos lehetőséget: kép-, videó-, hír-, hang- és térképkeresést, valamint fordítást és visszafelé történő képkeresést is. A Yahoo ezzel szemben ezek közül több funkciót nem kínál, így kevésbé komplex megoldásokat nyújt.

A taxonómiai eszközök szintén fontos szerepet játszanak az információ strukturálásában. A vizsgált eszközök között szerepelt például naptár, fordító, kalkulátor, e-mail, mobilalkalmazás, és többféle keresési beállítás. A Google itt is élen jár: 23 taxonómiai szolgáltatást biztosít, míg a Bing 20-at, a Yahoo pedig csak 16-ot.

A kutatás külön figyelmet szentelt a speciális szolgáltatásoknak is. A Google például kínál metronómot, konverziós eszközöket, könyvkeresőt, interaktív játékokat és a „Discover” funkciót, amely személyre szabott tartalmakat jelenít meg. A Bing kiemelkedik a ChatGPT-alapú csevegőmotorjával, míg a Yahoo sport- és krikettfunkcióival tűnik ki, különösen a dél-ázsiai piacokon.

A kutatás eredményeként pontszámokat is megállapítottak: a Google 88/101 pontot ért el (87,1%), a Bing 70-et (69,3%), a Yahoo pedig 59-et (58,4%). A Google tehát mind az IR-modellek, mind a szolgáltatások és a felhasználói élmény szempontjából vezető helyet foglal el. A Bing és a Yahoo azonban fejleszthetik szolgáltatásaikat algoritmusfejlesztéssel, a felhasználói élmény javításával, valamint speciális piaci igények – például helyi vagy tematikus keresések – kiszolgálásával.

Félautomata tárgyszavazó rendszerek bifurkációja

Hahn, J. (2024) *Bifurcation of Semi-Automated Subject Indexing Services, Library Resources & Technical Services*, 68(3), p. 1–19.

<https://doi.org/10.5860/lrts.68n3.8066>

Bódog András 
bodog.andras@vmk.hu
Vörösmarty Mihály Könyvtár,
Székesfehérvár
könyvtárinformatikus

A félautomata tárgyszavazó rendszerek mint mesterségesintelligencia-alkalmazások a leíró metaadatok ismérveit hasznosítják tanulóadatokként. A tartalmi feltárás szakterületén lassan, de biztosan, egyre elterjedtebb segédeszköznek számítanak a gépi tanuláson alapuló segédeszközök. Jelenleg a teljesen automatikusan működő tárgyszavazó rendszerek megbízhatósága még kétséges, ha a szakemberek intellektuális munkájával hasonlítjuk össze, a szakemberek munkaterhelését azonban jelentősen csökkentik a félautomata rendszerek. Jim Hahn tanulmányában a finn Annif gépi tárgyszavazó rendszer alkalmazhatóságát vette górcső alá. Az Annif működésének lényege röviden, hogy a gépi tanulómodell kapcsoltadat-szótár alkalmazásával már szakember által tárgyszavazott adathalmazon tanulja meg, hogy adott szövegkontextushoz mely szabványos tárgyszavak hozzárendelése szükséges, majd a gépi tárgyszavazás során az ily módon megtanult módon kínál tárgyszójavaslatokat a szakembereknek, így a humán validáció biztosítja a megfelelő tárgyszavak alkalmazását, ugyanakkor a feltáró munka folyamata felgyorsul a gépi asszisztenciának köszönhetően. Hahn arra kereste a választ, hogy a modell tanítása keretében a szakemberek miként kapcsolódhatnak be a gépi tanuló algoritmusok bemeneti adatainak, jelen vizsgálatban a műfajt meghatározó és formai tárgyszavak kiválasztásába és a folyamat felügyeletébe, illetve hogy a gépi rendszerek tanulásában való ilyen kollaboráció elősegíti-e a gépi tanulást alkalmazó segédeszközök elfogadását a szakmában. Hahn kérdőíves felmérés keretében fordult egy kapcsolt adatokkal tevékenykedő szakmai közösséghez (LD4 Community), ahonnan 70, a tudásiparban alkalmazott szakembertől kapott válaszokat.

A válaszadók túlnyomó többsége egyetértett azzal, hogy a gépi tárgyszavazás hasznos segédeszköz a munkában, különösen, ha személyes visszacsatolások révén szerepet vállalhatnak a rendszer fejlesztésében. A válaszadók 7%-a azonban haszthalannak tartotta a gépi megoldást. A válaszadók szerint az Annifban legszívesebben (82%) alkalmazandó szótár az LCSH (a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszere) lenne, ami a kitöltők között domináns (76,5%) angol nyelv használatát tekintve nem meglepő. Műfajra vonatkozó, formai tárgyszavak tekintetében legtöbben történelem (63,8%), életrajz (44,7%) és fikció/szépirodalom (40,4%) témakörök alábontására alkalmaznák az Annif rendszert, igen hangsúlyosan az USA-ból (73,7%) származó műveket feldolgozva. Arra a kérdésre, hogy ajánlanák-e az Annifot egy kollégájuknak, legtöbben (65,9%) a „talán”-t jelölték meg. 59%-uk virtuális workshopok és konferenciák keretében tudná elképzelni saját tapasztalatuk visszacsatolását az Annif fejlesztésébe, de érdemes megjegyezni, hogy a válaszadók 38,5%-a nem élne ezzel a lehetőséggel.

Hahn feltevése, hogy az Annif bifurkációja, vagyis amikor a rendszer paramétereinek a visszacsatolások útján való változtatása jelentős pozitív változtatást okoz a rendszerben, a tárgyszavak kiosztásának pontosságát növeli. Ennek alátámasztására a műfajra vonatkozó, illetve formai tárgyszavakkal kapcsolatos válaszokkal felvértézve további teszteket végeztek az Annif gépi modelljével, összehasonlít-

va a bifurkációtól mentes modellt alkalmazó rendszerben kapott eredményeket olyanokkal, ahol az adott formai tárgyszavakkal tesztalmazokat készítettek. Az esetek többségében a „felkészített” műfajok esetében valóban nőtték valamelyest a pontosságot jelző F1-pontszámok, de a téma további kutatást igényel.

Hahn zárógondolatában arra is emlékezteti az olvasót, hogy a formai tárgyszavazás rendkívül történelem- és kultúrafüggő, egy-egy műfajt vagy dokumentumtípust a jelen kortársakétól eltérően értelmezték a 19–20. századi szakemberek, amely jelenségre a gépi tárgyszavazó rendszereknek is reflektálnia kell.

Ormándy Marcell Ottó 
ormandy.marcell@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet
szabványosító könyvtáros

CRediT – a közreműködői szerepek taxonómiája az ALA ajánlásával

Hosseini, M., Holmes, K. (2025) *The Road Ahead: ALA Publishing Committee Recommends CRediT as a Best Practice, Library Resources & Technical Services*, 69(1). <https://doi.org/10.5860/lrts.69n1.8384>

A tudományos világban a szerzőség egyrészt a teljesítmény fémjele, másrészt egy eszköz, amely biztosítja a kutatók felelősségvállalását. Kutatói együttműködések során a kutatók kényelmetlenül érezhetik magukat a szerzőségi kérdések kapcsán, a fiatal kutatók gyakorlatlanok lehetnek, érzelmi viták alakulhatnak. A bizalom elvesztése sértheti a közös munka minőségét. A tudományos hozzájárulások etikus kezelése korai beszélgetésekkel és gyakori visszacsatolással érhető el, viszont hiányoznak azok az eszközök és keretrendszerek, amelyek a párbeszédet ösztönözik, a szerzőség egyszerű leosztása helyett. Ezt nehezítik a definíciós bizonytalanságok, az egyéni helyzetek, a közreműködések intellektuális vagy csak technikai jellegének határai.

A szerzőségi definíciók továbbá inkább demarkációs vonalak, amelyek nem segítik elő a párbeszédet. A 90-es évek óta ezért eltolódott a hangsúly a közreműködői jellegek meghatározására, tehát annak leírására, hogy ki mit csinált a kézirattal. A Közreműködői jelleg taxonómiája (Contributor Roles Taxonomy, CRediT) az egyik legelterjedtebb ilyen rendszer, amely az ANSI/NISO Z39.104-2022 szabványban kodifikálódott. A CRediT 14 szabványos szerepet állapít meg az egyéni közreműködések leírására, ami segít feloldani a szerzőségi kérdések körüli feszültségeket. Ösztönzi a feladatok leosztásának és a közreműködések egységes és átlátható dokumentálását.

A könyvtárosok viszonya a szerzőség kérdéséhez többértű: gyűjteményeket indexelnek, katalogizálnak, őriznek meg, és tesznek visszakereshetővé. Az authority adatok segítségével egységesítik és frissítik a szerzők és műveik adatait. A CRediT számos, géppel olvasható és interoperábilis metaadatot szolgáltat, amely a kutatócsapatok munkája mellett a könyvtári munkát is elősegítheti. A könyvtárosok kollaboratív kutatásokban társszerzőkként is megjelenhetnek, kifejezetten a szerkesztési, metodológiai, irodalomkutatási vagy koncepcionális szerepekben. Sok könyvtáros maga is publikál cikkeket. A könyvtárak szoros kapcsolatot őriznek a kutatói szférával, ahol a tudományos infrastruktúrával, a katalogizálással és a

szerzői etikai kérdésekkel kapcsolatok ismereteiket felhasználva javítják a közreműködői szerepek meghatározását, erőforrások és képzetek biztosításával.

Néhány könyvtáros haszontalannak gondolhatja a közreműködői jellegek ilyen szintű elemzését, kifejezetten az egy- vagy kétszerzős tudományterületeken. A szerzőség feltárása ilyenkor feleslegesnek, adminisztratív tehernek tűnik. A bölcsészek és társadalomtudósok igényei és visszajelzései alapján fejlődött ki a Humán tudományok digitális kutatási tevékenységeinek taxonómiája (TaDiRAH).

A CRediT nem hátrányok nélküli. Vannak olyan hozzájárulások, amelyek nem képezhetők le vele, mint például az oktatói támogatás, közösségi szerepvállalás vagy a jogi segítségnyújtás. A folyóiratok gyakorlatában is szerteágazó a használata. A metaadatok elhelyezése sem egységes.

Az ilyen hiányosságok kiküszöbölése csak akkor lehetséges, ha egyre több könyvtáros ismerkedik meg és használja a CRediT rendszerét. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület szerkesztőbizottságának döntése a CRediT alkalmazásáról elősegíti majd azt, hogy a szakma beépítse a közreműködői szerepek használatát a könyvtári folyamatokba. Hosszútávon a szerepek és közreműködések pontos leírása további specifikációhoz és elismeréshez fog vezetni. A CRediT a közösségi igényekhez igazodva folyamatosan fejlődni fog, kifejezetten a könyvtárban dolgozó szerzők tapasztalatait figyelembe véve.

Mobiltechnológia bevezetése elsőgenerációs indiai könyvtárakban

Margam, M., Singh, B. P. (2024) *Mobile Technology Integration in First-generation IIT Libraries: An evaluative study*, *World Digital Libraries*, 17(1), p. 56–66. <https://doi.org/10.18329/09757597/2024/17105>

A tanulmány a könyvtárakban használt mobilalapú szolgáltatások bevezetésére fókuszál. A felmérés 2024. január és február között zajlott öt elsőgenerációs Indian Institute of Technology – IIT könyvtárban: IIT Kharagpur, IIT Bombay, IIT Madras, IIT Kanpur és IIT Delhi. Az adatgyűjtés Google Űrlap segítségével történt. Az adatokat a leíró statisztika módszereivel elemezték, és táblázatos formában adták közre.

A vizsgált szolgáltatások között a mobilalkalmazások, a reszponzív weboldalak, könyvtári mobilalkalmazások (appok), adatbázisok, valós-idejű csevegés, „kérdezd a könyvtárost” típusú szolgáltatás, QR-kód-alapú szolgáltatások, mobilról elérhető OPAC felületek, mobil adatbázisok, SMS-szolgáltatások, valós-idejű dokumentumellátás, mobil referenzszolgáltatások és a digitális adatmegosztás fejlesztése szerepelt.

Az öt vizsgált könyvtár mindegyike bevezette a Wi-Fi és a mobil szolgáltatásokat, amely azt mutatja, hogy a könyvtárak tudatában vannak a konnektivitás és a távoli elérés fontosságának, a felhasználói élmény és a szolgáltatásnyújtás fejlesztése szempontjából. Az öt könyvtár közül négynek van saját, független szervere, ami jelentős infrastrukturális háttérre utal. Az okostelefonok és lapto-

Ormándy Marcell Ottó 
ormandy.marcell@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet
szabványosító könyvtáros

pok általános használata arra utal, hogy ezek alapvető munkaeszközök a könyvtárosok számára: az előbbieket gyors kommunikációt és információelérést biztosítanak, míg a laptopok a kutatást, a dokumentumelőkészítést és az adatkezelést támogatják. Az e-könyv-olvasók használatát csak három könyvtár említette. A mobilalkalmazás-alapú szolgáltatások bevezetése az első generációs IIT könyvtárakban azt mutatja, hogy ezek az intézmények elkötelezettek a technológia könyvtári szolgáltatások javítására való felhasználása iránt.

Az öt könyvtár közösségimédia-jelenléte a szolgáltatások fejlesztésére és a felhasználói kapcsolatok erősítésére irányuló tudatos stratégia jele. A Facebook a legelterjedtebb platform, amely meghatározó szerepet játszik a könyvtárak elérhetőségének és közösségépítő tevékenységeinek támogatásában.

A mobilalapú szolgáltatások bevezetésének főbb korlátjai az öt könyvtárban az informatikai infrastruktúra fejlesztésére, a képzésekre és a szakképzett munkaerőre vonatkozó igény, ami rámutat a folyamatos szakmai fejlődés fontosságára. Ugyanakkor komoly kihívások maradnak fenn, mint például a felhasználói elfogadás hiánya, pénzügyi korlátok, az alkalmazáshasználat ösztönzésének és nyomon követésének hiánya, egészségügyi problémák, valamint a fogyatékos-sággal élő személyek hozzáféréseinek nehézségei, továbbá a szabályozási keret és az adatbiztonság hiányosságai.

A tanulmány néhány ajánlást is megfogalmaz a mobiltechnológia hatékony bevezetésére: (i) külön könyvtári mobilalkalmazások fejlesztése a hatékony szolgáltatásnyújtás érdekében, (ii) fejlett technikai infrastruktúrába történő befektetés, (iii) rendszeres képzések szervezése a könyvtári dolgozók számára, (iv) felhasználóbarát mobilfelületek kialakítása a jobb hozzáférhetőség érdekében, (v) erőteljes szabályozási keretek kidolgozása a mobiltechnológia könyvtári integrációjának támogatására.

Bubnó Katalin 
bubno.katalin@oszk.hu
MNMKK OSZK Könyvtári Intézet,
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
osztályvezető

Befogadó gyűjtésszervezés, befogadó katalógizálás: Díjnyertes, a sokszínűséget tükröző könyvek beszerzése és leírása

Kohn, K., Crawford, E., Kaumeheiwa, N., Pierce, J. (2024) *Inclusive Collecting, Inclusive Cataloging: Acquiring and Describing Award-winning Books Honoring Diverse Experiences*, Library Resources & Technical Services 68(4), p. 1-25. <https://doi.org/10.5860/lrts.68n4.8325>

A cikk a Temple Egyetem Könyvtárainak sokszínűségi, méltányossági és befogadási (DEI) bizottsága és a Metaadat- és Digitalizálási Szolgáltatások (MADS) osztályának közös projektjét mutatja be. A projekt célja, hogy a könyvtár online katalógusát (OPAC) és gyűjteményét hasznosabbá, befogadóbbá és a sokféleséget jobban tükrözővé tegye.

A projekt két fő elemből áll. Egyrészt díjnyertes, a sokszínű népcsoportokat képviselő könyvek beszerzéséből, amelynek során olyan díjak nyerteseit és döntőseit vásárolták meg, amelyekkel a különböző identitásokat képviselő műveket ismerik el. Másrészt a rekordok bővítéséről a sokszínűség pontos megjelenítése érdekében.

A cikk szakirodalmi összefoglalójában történeti áttekintést kaphatunk arról, hogyan, mikortól jelentek meg a könyvtárakban releváns kérdésként a sokszínűségre, méltányosságra és befogadásra vonatkozó kérdések. A könyvtárak már az 1990-es évek közepétől tárgyalják a gyűjtemények diverzifikálásának szükségességét, azonban a konkrét sokszínűségre összpontosító projektek és stratégiák ritkábbak, mint gondolnánk. Egy 2022-es felmérés szerint például 22 könyvtár-igazgató közül a válaszadók több mint fele fontos kérdésnek tartja a gyűjteményépítési politika módosítását az alulreprezentált szerzők műveinek beszerzése érdekében, ugyanakkor konkrét kritériumokkal a válaszadók könyvtárainak mindössze 26 százaléka rendelkezik. A szakirodalmi kitekintő arra is felhívja a figyelmet, hogy az elmúlt években a tudományos könyvtárak által bevezetett újfajta gyűjteményezési stratégiák (pl. igényvezérelt gyarapítás, bizonyítékokon alapuló gyarapítás) éppen azt a veszélyt hordozzák magukban, hogy még tovább csökkenjen a reprezentáltsága bizonyos területeknek a gyűjteményben.

A kiválasztott díjak nyertesei a katalógusban különgyűjteményként vannak megjelölve. A projekt első évében a gyűjtemény 290 címet tartalmazott, amelyek 45 százaléka már része volt a központi könyvtár kölcsönözhető állományának. A Temple Egyetem Könyvtárai transzparenssekkal és közösségimédia-posztokkal népszerűsítették a gyűjteményt.

A MADS munkatársai a reparatív és inkluzív leírás megközelítésének legjobb gyakorlatairól való tájékozódás érdekében az OCLC 2022-es jelentését, valamint a PCC Guiding Principles for Diversity, Equity, and Inclusion for Metadata Creation (= A sokszínűség, egyenlőség és befogadás irányelvei a metaadatok létrehozásához) című dokumentumot tanulmányozták. A DEI-bizottsággal folytatott megbeszélést követően a Metaadat- és Digitalizálási Szolgáltatások munkatársai úgy döntöttek, hogy a fejlesztési erőfeszítéseket négy MARC-mezőre összpontosítják:

- a 973-as mező egy helyileg bevezetett mező, amely a helyi gyűjtemény nevét (Award Winners Honoring Diverse Experiences Collection, AWHDE) tartalmazza;
- az 586-os mező, amelybe a kapott díj(ak)ra vonatkozó megjegyzés rögzíthető;
- a 386-os mező az alkotó/közreműködő jellemzőit rögzíti (2013-ban került be a szabványos MARC 21-mezők közé);
- a 6XX mezők, amelyek tárgymezők. Adott esetben további tárgycímeket lehet alkalmazni egy rekordhoz. A rekordok bővítését a projekt első részeként beszerzésre került állományrészről alkalmazták, a munkafolyamatot ezen tesztelve alakították ki. A cél, hogy a rekordgazdagításnak köszönhetően a felhasználók könnyebben megtalálhassák a számukra releváns műveket.